

La televisió: una qüestió d'espais entre proximitats i distàncies

JESÚS MARTIN BARBERO

*Investigador del Centro de Estudios Sociales (CES),
de la Universidad Nacional de Colombia, Bogotá*

jemartin@cable.net.co

Resum

En els darrers vint-i-cinc anys la televisió ha evolucionat a una velocitat tal que les categories per entendre-la han quedat, en part, desfasades. Aquest desfasament no és només una qüestió de temps, sinó també d'espai. Aquest text pretén analitzar aquesta última dimensió per intentar descriure el lloc en què conviuen tant les figures de la televisió que legitimen l'omnipresència del mercat com els nous actors i les noves dinàmiques d'emancipació social i apoderament ciutadà. L'article planteja, a partir del context de l'escenari llatinoamericà, una reflexió sobre la nova complexitat que les experiències de la televisió local posen en joc i que faciliten que nous actors prenguin forma a través d'aquestes noves modalitats de comunicació que connecten i redissenyen les ofertes globals amb les demandes locals.

Paraules clau

Televisió local, ciutadania, mediació, proximitat, globalitat, televisió comunitària.

Abstract

Over the last 25 years, television has evolved at such a speed that the categories used to understand it have become partly out of synch. This lack of synchronisation is not only a question of time but also space. This article attempts to analyse this last dimension to describe the place where both the figures of television co-exist that legitimise the omnipresence of the market as well as the new players and dynamics of social emancipation and citizen empowerment. Based on the context of the Latin American scenario, the article presents a reflection on the new complexity brought into play by the experiences of local television, which help new players to take shape through these new types of communication that connect and redesign what is offered globally with local demand.

Key words

Local television, citizenry, mediation, proximity, globality, community television.

He de començar aquest text explicant les raons de l'horitzó reflexiu que vaig triar. I la primera n'és que des de fa almenys vint-i-cinc anys la televisió s'ha mogut molt més de pressa que les categories amb què intentem entendre-la, i el desfasament en els darrers anys ha demostrat que és no només una qüestió de temps, sinó també d'espai. A això fan referència les paraules amb què l'anomenem —televisió *nacional, local, regional, de proximitat*—, però en molt pocs estudis aquesta dimensió s'assumeix en tot el seu gruix desconcertant, aquest que està *desubicant i resituant* el sentit i el valor d'allò que continuem anomenant *televisió*. És aquesta dimensió la que em proposo analitzar per rastrejar en els seus traços més gruixuts el *lloc des del qual* pensem, tant les figures de televisió que legitimen quotidianament l'omnipresència mediatra del mercat i la perversió de la política, com aquelles altres figures en les quals s'albiren nous actors i dinàmiques d'emancipació social i d'apoderament ciutadà.

La segona raó és que en la meua relació llarga i densa amb Catalunya hi vaig trobar no només una investigació capdavantera sobre els processos i els mitjans de comunicació regional i local, sinó una investigació encoratjadora del disseny i la

implementació de polítiques públiques que regulin i promoguin l'expansió dels mitjans comunitaris i ciutadans. De manera que a les meves investigacions de les experiències llatinoamericanes, els estudis de De Moragas, Prado, Gifreu o Guimerà, les pioneres televisions locals TV Cardedeu, TV Clot —de Barcelona— i la Xarxa de Televisions Locals (XTVL) catalana han estat un punt de referència analític i polític estratègic. És també per això que més que un text d'anàlisi d'experiències de televisió local el que proposo aquí és una reflexió sobre la nova complexitat que aquestes experiències posen en joc, i ho faig, òbviament, a partir d'un altre context territorial que és el llatinoamericà i la seva història particular de batalles per la democratització comunicativa.

1. El que és global no deriva del que és internacional, sinó d'una altra manera de ser al món

En una conferència radiofònica del 1967 —però que estranyament no va deixar publicar fins poc abans que es morís, el 1984—, Michel Foucault va plantejar un desafiament radical

al pensament occidental en afirmar que mentre el pensament modern dels segles XVIII i XIX es va construir sobre la base de categories de temps, ens trobàvem a l'entrada d'una altra època en què l'espai havia començat a prendre una rellevància perceptiva i política estratègica. Diu textualment Foucault (1999, 15-19): “la gran obsessió del s. XIX és la història, el desenvolupament, la crisi, el cicle, l'acumulació, la sobrecàrrega del passat, la sobrecàrrega de morts i el refredament del món”, i afirma tot seguit: “potser l'època actual sigui més aviat la de l'espai, la del simultani, la juxtaposició, la del proper i el llunyà, la del peu a peu, la del dispers”; i reforça aquesta idea tot afirmant que estem en un moment en què “el món s'experimenta menys com una gran vida que es desenvolupa en el temps i més com una xarxa que uneix punts i entrecrua la seva madeixa”. No pot resultar més significatiu l'entroncament d'aquesta conceptualització i d'aquesta terminologia [ja que no parla d'allò que és *real* ni de la *realitat* segons la filosofia, sinó del *món*] amb un pensament que tenia com a eix l'anàlisi de la reorganització de les condicions de l'existència i de l'exercici del poder. Foucault estava pensant el món en termes d'*espai de poder* molt abans que les ciències socials se'n prenguessin de debò la categoria, i ens va prevenir que la rellevància de l'espai es constituirà en una font inevitable de conflictes entre “els descendents piadosos del temps i els habitants acèrrims de l'espai”.

A mitjan anys noranta, el geògraf brasiler Milton Santos va veure en els desafiaments que planteja la categoria món a les ciències socials el punt de trencament per entendre allò que emergeix amb la globalització, atès que la nova significació del món ja no es deriva de la que fins fa poc va ser una de les categories centrals de les ciències socials, la de l'Estat-nació. I si la globalització no es deixa pensar com a mera extensió quantitativa o qualitativa de la societat nacional no és perquè aquesta categoria i aquesta societat no continuïn tenint vigència —l'expansió i l'exasperació dels nacionalismes de tot tipus ho testifiquen—, sinó perquè el coneixement acumulat sobre el que és nacional respon a un paradigma que “ja no pot donar compte ni històricament ni teòricament de tota la realitat en la qual s'insereixen avui individus i classes, nacions i nacionalitats, cultures i civilitzacions” (Santos 1996, 215). La resistència de les ciències socials a acceptar que es tracta d'un objecte nou és molt forta, i d'aquí la tendència a subsumir aquest objecte als paradigmes clàssics de l'evolucionisme i de l'historicisme, cosa que en permet focalitzar només aspectes parcials —econòmics o tecnològics—, que semblarien continuar sent estudiables i comprensibles des d'una continuïtat sense traumes amb la idea del que és nacional.

La connexió d'aquest plantejament amb el sentit de la primera transformació de fons al model inicial de la televisió ha estat analitzada per Eliseo Veron en aquests termes: allò que al text d'Eco (1983) es denomina *neotelevisió* és un canvi, l'interpret del qual no apareix anomenat en aquest text, quan el que és decisiu d'entendre és precisament què és el que debò canvia, a la qual cosa Veron respon: “el context socioinstitucional *extra-*

televisiu [...] és la *localització nacional* de la televisió de masses. Aquesta és la raó per la qual tant sota el règim de monopoli de l'Estat a Europa, com sota el règim de propietat privada característic de les Amèriques, el rol de la televisió va ser essencialment el mateix” (Veron 2009, 233 i 237). I aquest rol va ser bàsicament pedagògic, ja que el contracte comunicatiu s'establia entre la nació i els ciutadans-televidents mitjançant una “graella de programació estructurant” no només de la temporalitat de la jornada i de la setmana, sinó de la seva formació quant a ciutadania-d'una-nació. Molt abans, Daniel Bell (1969, 1977) ja havia assenyalat el paper estructurant dels mitjans massius en la formació de la nació nord-americana i la crisi visible d'aquesta funció des del final dels anys seixanta. El que anomena aleshores neotelevisió és l'esboç de l'interpret *nació* mitjançant un procés d'*institucionalització* del mitjà mateix, de la televisió, que esdevé així font d'un nou tipus de contracte comunicatiu en ruptura cada dia més clara amb el camp polític que donava forma al model anterior: ara el contracte comunicatiu es fa entre el mitjà/*institució televisió* i *les seves audiències*, contracte que molt aviat es formalitzarà mitjançant el contracte de pagament per serveis, primer via antenes parabòliques i després via subscripció a la televisió per cable.

El model de televisió-de-masses, que desapareix des dels vuitanta, és la reencarnació del model comunicatiu instaurat pel cinema-nacional, al qual Carlos Monsivais (1976, 434) havia caracteritzat així: el cinema connecta Mèxic amb la fam de les masses urbanes per fer-se socialment i nacionalment visibles, ja que “al cinema hi van les majories, no a divertir-se, sinó a aprendre a ser mexicans, no van a somiar sinó a veure-s'hi i a representar-se un país a la seva imatge”. Per aquest motiu, més enllà del contingut reaccionari de molts films i dels esquematismes de forma, aquest cinema va legitimar gestos, rostres, veus, maneres de parlar i de caminar fins aleshores desconeguts socialment i culturalment, i això en un moviment de reconeixement que va resultar vital per a unes masses urbanes que, mitjançant aquest moviment, van esmorteir l'impacte dels xocs culturals que les constituïen en tals. I sobre la ruptura introduïda per la televisió, jo vaig escriure glossant Benjamin (1982): “Mentre el cinema catalitzava l'experiència de la multitud al carrer, doncs era en multitud que els ciutadans exercien el seu dret a la ciutat, el que ara catalitza la televisió és, per contra, l'experiència domèstica i domesticada: és des de la casa i mitjançant la televisió que la gent exerceix ara quotidianament la seva connexió amb la ciutat. Mentre entre el *poble* que es prenia el carrer i el *públic* que anava al cinema la relació era transitiva i conservava el caràcter col·lectiu de l'experiència, dels públics de cinema a les *audiències* de televisió el desplaçament assenyalava una transformació profunda: la pluralitat social sotmesa a la lògica de la desagregació fa de la diferència una mera estratègia del ràting; i impossible de ser representada a la política, la fragmentació de la ciutadania és presa a càrrec pel mercat. És d'aquest canvi que la televisió és la principal mediació” (Martin-Barbero 1987, 181).

Ara podem reprendre la reflexió de Foucault, ja que una capa-

citada extraordinària d'anticipació el duu a resituar la seva reflexió mitjançant el pas de la utopia a allò que ell va denominar heterotopies. El pas està, en primer lloc, entre el singular i el plural i sobretot en el pas d'un projecte de societat "sense lloc" a uns altres que són localitzables, tenen lloc, però "les localitzacions del qual són al mateix representades, contestades i invertides". Per ajudar a entendre'l recorre al tipus de localització que fa el mirall: aquest lloc on em veig però no hi sóc, que no obstant això és un espai realment existent però del qual he de ser fora per poder veure-m'hi. La clau de la heterotopia és la "d'aquest espai que torna absolutament real aquest lloc que ocupo mentre m'hi miro, vinculat amb tot l'espai que l'envolta, i al seu torn absolutament irreal, ja que per percebre'l ha de passar pel punt virtual que està allà" (Foucault 1999, 19). Les heterotopies són aleshores *llocs-altres*, aquells que fan possible qüestionar el lloc on som en mostrar-nos on no som. Les heterotopies són el lloc de tensió entre els territoris i els contraespais. Si el territori és el lloc marcat pel temps del néixer, del créixer i dels rituals que demarquen els ancoratges i els trànsits, els contraespais són aquells llocs, la relació dels quals amb el temps és precisament interrompre'l, transformar-lo o invertir-lo, com el de la festa, de l'amagatall dels infants, del jardí, del cementiri, del prostíbul. Llocs denunciats socialment perquè enuncien de maneres molt diverses qüestionaments i contraexemples al discórrer normal de la vida social.

En bona mesura, la posttelevisió o la hipertelevisió no té només a veure amb el que fan o deixen de fer el mercat i l'Estat, sinó també amb "el seu lloc" en aquesta triple espacialitat: de les xarxes, dels territoris i de les heterotopies, és a dir, les deslocalitzacions, els ancoratges i les reubicacions. Alhora i de tal forma que qualsevol dualisme, com els que continuen oposant tenaçment espai/territori o global/local, queda descol·locat tant per la realitat econòmica com per la vida cultural. Per aquest motiu, l'anàlisi mateixa de la televisió necessita un nou llenguatge, com ara el que utilitza Imbert (2008, 80 i 85) al seu últim llibre, en què introdueix alhora la idea de "transgènere" o de "llocs porosos". Des del seu *Hermes I* (1984) i *Atlas* (1994) fins a *Hominescence* (2001), Michel Serres ha estat l'estudiós de la comunicació que més ha ajudat a renovar el llenguatge categorial i el primer a localitzar i espacialitzar aquests estudis parlant precisament de com la membrana o els porus no són ni l'exterior ni l'interior, sinó l'*espai-del-mig*, aquest que és no lineal, ja que és el de la *circulació* que, com l'intercanviador viari, m'exigeix sortir a l'esquerra per poder agafar el carril de la dreta perquè no puc anar directament a la dreta si no és fent marrada. És el llenguatge que va ressonar políticament en aquesta altra paradoxa a la qual ens va obrir i ens va enfrontar el feminisme amb el seu "el que és personal és polític", amb què les dones van fer visible un trencament decisiu: el de la incapacitat de la política tal com s'exerceix avui dia per *intervenir* entre l'espai de les situacions i les pràctiques que conformen la trama de les identitats i de les estructures que regeixen el que és macrosocial.

2. El que és local: entre la levitat de l'espai i l'espessor del lloc

Potser una de les qüestions més radicals que planteja la *societat-xarxa* sigui la de les identitats a l'hora d'evidenciar l'esquinçada profunda entre el món de la raó econòmica, basada en els fluxos lleugers de les finances, la tecnologia, la informació i el poder, davant el món espès i pesat de les *identitats* arrelades als territoris i a les tradicions. Conscient d'aquesta esquinçada, Manuel Castells va dedicar el segon volum de la seva obra *L'era de la informació* al poder de la identitat, on es pot llegir: "[...]. Però hi ha alguna cosa més, compartida per homes, dones i nens. Una por profundament arrelada del que és desconegut, que es torna més aterridor quan té a veure amb la quotidianitat de la vida personal. [...] . [Estan] aterrits per la solitud i la incertesa en una societat individualista i feroçment competitiva [...]]" (Castells 1998, 49). Aquí trobem les coordenades d'un fonamentalisme que està fet alhora de resistències enfurismades i de cerques de sentit enceses. Resistències al procés d'atomització social, a la intangibilitat d'uns fluxos que en la seva interconnexió difuminen els límits de pertinença i tornen inestables els contextos espacials i temporals del treball i de la vida. La societat xarxa no és aleshores un pur fenomen de connexions tecnològiques, sinó la disjunció sistèmica del que és global i del que és local mitjançant la fractura dels seus marcs temporals d'experiència i de poder: davant l'elit que habita l'espai atemporal de les xarxes i els fluxos globals, les majories als nostres països viuen encara l'espai/temps local de les seves cultures i, davant la lògica del poder global, es refugien en la lògica del poder comunal. És per això que la política s'ha quedat sense llenguatge, perquè del que havia de parlar ni en sap ni pot, per aquest motiu no li quedi altra sortida que transvestir-se del llenguatge de les enquestes i de la publicitat.

D'altra banda, David Harvey (1989) situa al començament dels anys setanta els canvis de fons en el sentit de l'espacialitat, lligats a les noves condicions del capitalisme: les d'una *acumulació flexible* possible gràcies a les noves tecnologies productives i organitzatives adreçades a una *desintegració vertical* de l'organització del treball i a una centralització financera creixent. A més, apareixen durant aquests mateixos anys els "nous mercats de massa", que introdueixen estils democratitzants però els productes dels quals són l'expressió més clara del procés de racionalització del consum; i quelcom crucial per al camp de la comunicació: segons Harvey (1989, 226), "el que preocupa ara el capitalisme de forma predominant és la producció de signes i d'imatges [...]. La competència al mercat se centra en la construcció d'imatges, aspecte que esdevé tan crucial o més que el de la inversió en maquinària nova". Les reestructuracions de l'espai porten a un canvi profund del seu significat social: "la paradoxa que com menys decisives esdevenen les barreres espacials més gran és la sensibilitat del capital envers les diferències del lloc i més gran l'incentiu perquè els llocs s'esforcin a diferenciar-se com a forma d'atreure el capital" (Harvey 1989, 327). Així, la identitat local esdevé

una representació de la diferència que la faci comercialitzable, i per a això se sotmetrà al remolí dels collages i de les hibridacions que imposa el mercat, i se'n reforçarà l'exotisme i les hibridacions que en neutralitzin els trets més conflictius. Perquè del que es tracta és, ni més ni menys, d'inscriure les identitats en les lògiques dels fluxos: dispositiu de traducció de les diferències culturals a la llengua franca del món tecnofinançer i volatilització de les identitats perquè surin lliurement en la *indiferència* cultural. Gran part de la celebració de la diversitat —clau secreta de força discurs sobre el que és local— li fa el joc a la seva versió més globalitzant, la qual converteix la diferència en mera fragmentació recuperable per, i legitimadora de, la desregulació del mercat.

Avui dia no es pot parlar del que és local sense entendre'n la densitat de les contradiccions. I ens hi ajuda la reflexió estratègica d'Arjun Appadurai (2001) sobre les relacions entre globalització i localització. El seu punt de partida és que els dos moviments que articulen la multiplicitat de processos que conformen la globalització són *el flux d'imatges i d'informacions per mitjans electrònics* i *el desplaçament poblacional de migrants*. És obvi que cadascun d'aquests dos moviments té la seva pròpia lògica i les seves dinàmiques, però allò que els converteix en decisius és precisament la seva interpenetració i l'efecte corrosiu i de desbordament que aquesta imbricació exerceix sobre el fins ara eix de convergència de l'economia, la política i la cultura, l'Estat-nació. Aleshores, globalització significa que la convergència, feta possible per la unió entre un territori-nació i un Estat, ja no funciona i que —encara que amb fortes articulacions des de l'àmbit econòmic— la política i la cultura ja no marxen al mateix ritme que l'economia ni en la mateixa direcció. La divergència en aquest plànol implica un creixement qualitatiu de la inestabilitat social, política i cultural, però també una multiplicació d'interrelacions, asimètriques certament, entre *el flux de les imatges* —la direcció de les quals és nord-sud i el seu nou *valor* inscriu la comunicació en les lògiques de la producció— i la *diàspora massiva de poblacions* —la direcció de les quals és sud-nord: ja sigui de turcs a Alemanya, de mexicans i de coreans als EUA, d'equatorians a Espanya o de subsaharians a Itàlia. Diàspores de l'esperança, de la desesperança o del terror, les imatges i els relats de les quals, tant els que impulsen a emigrar com els que possibiliten sobreviure a altres territoris, es forgen a la *imaginació social* d'aquestes poblacions que barregen les seves pors i els seus somnis amb els escenaris i els models que circulen pels mitjans electrònics. Un "treball d'imaginació" que desborda la funció evasiva i clivella la temptació implosiva dels grups, per inscriure's en una voluntat col·lectiva de supervivència tant social com cultural. Una imaginació que treballa tant amb la resistència i amb la còlera com amb la iniciativa i amb la ironia, bases de la mobilització de les identitats col·lectives. Appadurai parla aleshores d'una *globalització des de baix* perquè "si és a través de la imaginació que avui el capitalisme disciplina i controla els ciutadans contemporanis, sobretot a través dels mitjans de comunicació, és també la imaginació la

facultat a través de la qual emergeixen nous patrons col·lectius de desistiment, de desafeció i de qüestionament dels patrons imposats a la vida quotidiana. A través de la qual veiem emergir formes socials noves, no depredatòries com les del capital, sinó formes constructores de noves convivències humanes" (Appadurai 2001, 46).

En aquesta perspectiva, el que és local deixa aleshores de ser quelcom donat pel territori, per la identitat, pels veïnats i els parentius, i es converteix en alguna cosa a *construir entre poblacions i imatges*. Perquè davant el sentit implosiu vell i dens del que és local —un *nosaltres* que delimita el que és *endins* i es defineix per oposició al que és *enfora*, que el conformen tots els altres, ja siguin enemics, estrangers o tots dos alhora—, *el que és local en una societat global* significa un projecte de reconeixement i de creativitat sociocultural basat en una aposta quotidiana d'exercici ciutadà. I això perquè el que és local fins ara ha format part indissoluble del projecte "nacional-estatal", que l'impregnava de les seves uniformitats i les seves entropies, des de les seves obsessions de permanència i alçament de fronteres en tots els sentits, és a dir, d'exclusions. Semblant a la nació-estat, la regió i el municipi resultaven plans i homogenis, fruit d'una ciutadania passiva i obedient. No cal dir que aquest fet conté diferències al món anglosaxó, més descentralitzat, al llatí, molt més uniformant, i a l'escandinau, molt més incloent. Però, tanmateix, el que és local necessita emancipar-se del model nacional/estatal per poder assumir les transformacions profundes que avui dia en refan el sentit —la seva memòria i el seu futur— i, per tant, la fragilitat dels nous actors i de les figures que donen forma i força a les comunitats territorials, ja siguin regionals, municipals o de barri.

3. Televisió local: noves visibilitats ciutadanes

Si el *lloc* constitueix el nostre ancoratge primordial —la corporeïtat del que és quotidià i la materialitat de l'acció, que són la base de l'heterogeneïtat humana i també de la reciprocitat— el sentit del que és *local*, no obstant això, no és unívoc: un és el resultat de la fragmentació produïda per la deslocalització que imposa el que és global i l'altre, ben diferent, és el que assumeix el *lloc* en termes d'"espai practicat", com s'hi refereix Michel de Certeau (1980, 208), que aplica a l'espai un concepte inspirat en la distinció lingüística entre llengua i parla: mentre que l'espai es defineix per l'entrecruament de vectors de direcció i de velocitat i, per tant, com quelcom d'operacional, el *lloc* és l'equivalent de la paraula, àmbit d'apropiació i de pràctiques ja sigui d'habitar o de transitar. Es tracta, doncs, de l'espai que resulta de l'ús que li donen els ciutadans, en el seu sentit més físic, ja que els que el caminen i el marquen amb els seus andamis i les seves travessies construeixen una ciutat diferent a la de les arquitectures i les enginyeries. És l'espai que deixa de ser exterior al subjecte, ja que és el resultat de les seves pròpies pràctiques, un *lloc* que introdueix *soroll* a les xar-

xes, distorsions al discurs dels fluxos globals, un soroll que fa escoltar la paraula dels altres, dels molts altres.

I és que justament del que parla l'*entre* és de *mobilitat*. I li devem a Zigmun Bauman (1999, 128) una bona lectura de la mobilitat, aquesta figura clau de la globalització que ha acabat en una exaltació del nomadisme tan tramposa que fa aparèixer els emigrants com a mers nòmades d'un planeta pel qual tots poden caminar a gust. Bauman mostra que la mobilitat té dues cares o, millor dit, dos rostres: el del turista i el del rodamón. El *turista* viu en un món desespacialitzat, sense territoris, per aquest motiu la seva mobilitat és instantània, sense esperes, i el seu, un món *en què quedar-se quiet és morir*, i viure és transitar incessantment acumulant "noves" experiències, sensacions i emocions: el món del turista és, en definitiva, el del consumidor. El *rodamón* viu en un món espès, lent, un espai ple de territoris amb fronteres i visats, i, per tant, fet d'esperes desesperants i de desarrelaments dolorosos. Només un és el territori al qual es pertany i tots els altres són aliens i hostils. Però el més diferent en relació amb el turista és que ni al territori propi no es pot quedar quiet, perquè n'és expulsat i inicia un viatge que no li assegura la trobada d'algun territori que pugui fer-se seu, ja que per al rodamón viatjar és sortir sense arribar ben bé a enlloc: és el món de l'*emigrant*. Però el que és més important de la reflexió de Bauman és que aquesta diferenciació no es transmuta en mera oposició dualista amb la seva denúncia fàcil i el seu tranquil·litzar consciències, ja que no es tracta de dos mons allunyats, exteriors, l'un de l'altre, sinó només d'un amb dos tipus de viatgers que, per poc que es comuniquin entre ells —i certament cada vegada ho fan menys—, no obstant això es troben connectats estructuralment, són *globalment complementaris*, tant que *un món sense rodamons és la utopia de la societat dels turistes*.

Què té a veure aquest món, la mobilitat global del qual entreteixeix turistes i rodamons, consumidors i emigrants, amb l'horitzó de futur que s'albira des de les televisions locals? Almenys dos trets. Un, la inserció del mitjà televisió en la convergència digital, que transforma la fins ara tranquil·la intermedialitat de gèneres o programes en "virus" potents dels fluxos, que infecten la televisió i la desprogramen. És clar que aquest procés portarà el seu temps, però l'amplària de l'espectre que obre la TDT descol·loca "la televisió" i inaugura una pluralitat de televisions, les peculiaritats de les quals tindran molt a veure amb les formes d'inserir la producció televisiva a internet i viceversa, amb la manera d'inserir televisió a la producció audiovisual, boja i confusa, però també rica i diversa, que circula a internet. I una altra cop, el que aquí importa de debò no és el que passa a cada món —el de la televisió i el d'internet—, sinó, quin serà l'aspecte d'una televisió local travessada per, i inserida en, el que és global? o, què significarà i implicarà el que és global en una televisió de debò ciutadana? Preguntes que no es poden respondre *tecnològicament* si no és des d'un sentit/projecte nou de la política; que és on apunta Appadurai quan duu a pensar la globalització no només en termes dels fluxos tecnoimaginari sinó també dels

poblacionals. Perquè és justament aquest altre flux també global, el d'emigrants, el que, fins i tot als països més democràtics, està produint una exasperació forta de les identitats i un realçament de les fronteres. Com si pel fet que s'afeblissin els murs que durant segles van demarcar els diversos nínxols civilitzadors, les diferents ideologies polítiques, els diferents universos culturals —per l'acció conjunta dels imaginari mediàtics i la pressió migratòria—, haguessin quedat al descobert les contradiccions del discurs universalista del qual Occident s'havia sentit tan orgullós. I aleshores cadascú, cada país o comunitat de països, cada grup social i fins i tot cada individu, necessitessin conjurar l'amenaça que significa la proximitat de l'altre, de l'altre més un altre que, segons G. Simmel (1977), no és l'enemic sinó l'*estranger*, refent l'exclusió no només en forma de *fronteres*, sinó també de distàncies que tornin a posar "cadascú al seu lloc".

La qual cosa ens exigeix assumir que *identitat* significa i implica avui dues dimensions diferents i fins ara oposades radicalment. Fins fa molt poc dir *identitat* era parlar de territori, d'arrels i de temps llarg, de memòria simbòlicament densa. Però avui dia, dir *identitat* implica —si no volem condemnar-la als llimbs d'una tradició desconnectada de les mutacions perceptives i expressives del present— parlar també de desanoratge i d'instantaneïtat, de xarxes i de fluxos. Antropòlegs anglesos han expressat aquesta nova identitat mitjançant la imatge esplèndida de *moving roots*, arrels mòbils o, millor dit, arrels en moviment. Per a molt de l'imaginari substancialista i dualista que encara cala l'antropologia, la sociologia i les polítiques públiques, aquesta metàfora resulta inacceptable i, no obstant això, s'hi albiren algunes de les realitats més desafiantes i fecundament desconcertants del món que habitem. Ja que, com afirma l'antropòleg català Eduard Delgado (2000,32), "sense arrels no es pot viure, però moltes arrels impedeixen caminar".

L'altre tret que caracteritza la inserció de la televisió —especialment a la local— a la mobilitat global és que el procés de connexió/desconnexió, d'inclusió/exclusió a escala planetària que comporta la globalització converteix la cultura en espai estratègic d'expressió de les tensions que estripen i recomponen el fet d'"estar junts", en lloc de relacionar les seves crisis polítiques i econòmiques amb les religioses, ètniques i estètiques. Per aquest motiu, és des de la *diversitat cultural* de les històries i dels territoris, des de les experiències i des de les memòries, que no només es resisteix sinó que es negocia i s'interactua amb la globalització, des d'on s'acabarà transformant. Allò que galvanitza avui les identitats com a motor de lluita és inseparable de la *demanda de reconeixement i de sentit* (Martin-Barbero 2002), i ni l'un ni l'altre són formulables en mers termes econòmics o polítics, ja que tots dos es refereixen al nucli mateix de la cultura com a món del *pertanyer a* i del *compartir amb*. Per aquesta raó, la identitat es constitueix en una de les forces més capaces d'introduir contradiccions en l'hegemonia de la raó instrumental amb què ens domina el mercat.

Si hi ha res que caracteritza i distingeix la televisió local és la

presència dels moviments de democratització des de baix, que troben en les tecnologies digitals la possibilitat de *multiplicar les imatges* de les nostres societats per donar visibilitat a la diversitat: el que és regional, municipal i de barri. Encara que per certa crítica de la televisió la desigualtat de les forces en joc és aclaparadora, són dels que pensen que menystenir la convergència de les transformacions tecnològiques amb el sorgiment de noves formes de ciutadania —el que ja va anticipar en solitari Benjamin quan va analitzar les relacions del cinema amb el sorgiment de les masses urbanes en el seu potencial de transformació—només ens pot dur de tornada al maniqueisme miop que ha paralitzat durant anys la mirada i l'acció de la immensa majoria de les esquerres al camp de la comunicació i de la cultura. Clar que el sentit de *local* o de *regional* a les televisions varia enormement, ja que va des del mer negoci fins al millor del comunitari. Però són *nous actors* els qui en molts casos prenen forma mitjançant aquestes noves modalitats de comunicació que *connecten* les ofertes globals —i les redissenyen—amb les demandes locals. Hi ha tensions estratègiques noves que forcen els mitjans a *canviar* tensions, entre el seu caràcter comercial predominant i el sorgiment de figures i expressions noves de llibertat, i independència, entre les seves tendències a la inèrcia i les transformacions que imposen els canvis tecnològics i algunes demandes noves del públic.

La gent redescobreix la capacitat comunicativa que contenen les pràctiques quotidianes i els canals alterns i permet que la societat descobreixi la *competència comunicativa* com a capacitat de convocatòria i enfortiment de la *societat civil*. Perquè cada dia és més estreta la relació entre el que és públic i el que és comunicable, i hi és també cada vegada més notòria la *mediació de les imatges*. Però aquesta centralitat de les imatges no es pot reduir a una malaltia incurable de la vida cultural i política, a una concessió a la barbàrie d'aquests temps que tapen amb imatges la seva manca d'idees. I no és que en l'ús que de les imatges fa la societat actual i el polític no n'hi hagi poc de tot això, però el que necessitem comprendre va més enllà de la denúncia: cap allò que en la mediació de les imatges es produeix socialment. I el que es produeix a les imatges és, en primer lloc, l'emergència de la crisi que pateix, des del seu interior mateix, el *discurs de la representació*. Perquè si és cert que la presència creixent d'imatges en el debat, les campanyes i l'acció polítiques espectacularitza aquest món fins que el buida de deliberació veritable, també és cert que per les imatges passa una *construcció visual del que és social*, en la qual la visibilitat recull el desplaçament de la lluita per la *representació* a la demanda de *reconeixement*. El que els nous moviments socials i les minories —les ètnies i les races, les dones, els joves o els homosexuals— demanden avui no és estar representats, sinó reconeguts: *fer-se visibles socialment en la seva diferència*. Cosa que dona lloc a una manera nova d'exercir políticament els seus drets. D'això, n'és evidència la proliferació creixent d'*observatoris* i *veedores* ciutadanes. Resulta ben significativa aquesta més que proximitat fonètica, articulació semàntica, entre la visibilitat social, que possibilita la presen-

cia constitutiva d'imatges a la vida pública, i les *veedorías* com a forma actual de fiscalització i d'intervenció dels ciutadans.

La televisió comunitària esdevé aleshores *un lloc decisiu d'inscripció de noves ciutadanes* en les quals l'emancipació social i cultural prenen rostre contemporani. Així, les *polítiques de reconeixement* (Taylor 1998) evidencien les dificultats que passen les institucions liberaldemocràtiques per acollir les múltiples figures de ciutadania que, des de la diversitat sociocultural, tensionen i estripen les nostres institucions alhora que no troben cap forma de presència que no sigui la denigrant o l'excloent en la majoria de la programació i la publicitat de les televisions privades. Aquest esquinç només es pot suturar amb una política d'extensió del *dret de ciutadania* a tots els sectors de la població que encara viuen aquest dret de manera molt rebaixada, com ara les minories ètniques o les dones, els evangelistes o els homosexuals. Davant la ciutadania dels "moderns", que es pensava i s'exercia *per damunt de les identitats* de gènere, d'ètnia, de raça o d'edat, la democràcia necessita avui dia una idea i un exercici ciutadans que es facin càrrec de les identitats i de les diferències. La interpel·lació que convoca/forma ciutadans i el dret a exercir la ciutadania troben el seu *propi lloc* en la televisió ciutadana convertida així en àmbit de participació i d'expressió. Enmig de l'experiència de desarrelament que viuen tantes de les nostres gents, parlar de *participació* és associar inextricablement el dret al *reconeixement* social i cultural amb el dret a l'*expressió* de totes les sensibilitats i les narratives que plasmen alhora la creativitat política i cultural dels municipis i dels barris urbans.

I és que la proximitat entre experimentació tecnològica i estètica fa emergir, en aquest inici de segle desencantat, un nou paràmetre d'avaluació de la tècnica, diferent al de la seva mera instrumentalització econòmica o la seva funcionalitat política: el de la seva capacitat de significar les transformacions d'època més profundes que experimenta la nostra societat, i el de *desviar/subvertir* la fatalitat destructiva d'una revolució tecnològica directament o indirectament dedicada a acréixer el poder militar. La relació *art/comunicació* assenyalava aleshores la reafirmació de la creació cultural com l'espai propi d'aquell mínim d'utopia sense el qual el progrés material perd el sentit d'emancipació i es transforma en la pitjor de les alienacions. El que és cultural a la televisió local remet, més que a un tipus particular de continguts, a la potenciació del que en aquest mitjà, en els seus llenguatges i les seves possibilitats expressives, *connecta amb* la vida urbana contemporània accelerada i fragmentada. I això mitjançant el flux d'imatges, entenent com a tal tant la continuïtat estesa entre fragments d'informació i de joc estètic, de coneixement i de joc, com l'assemblatge dels discursos i dels gèneres més estranys els uns amb els altres. Raymond Williams (1994) va ser un dels primers a cridar l'atenció sobre aquesta correspondència i les possibilitats que obre a la televisió de traduir expressivament i reflexivament, en la seva fragmentació i el seu flux, un dels "trets d'època" més fortament significatius. Amb la consegüent exigència de fer d'aquesta experiència tant una ocasió de provocació com de reflexió.

Perquè només si s'assumeix com a nova experiència cultural, la televisió local pot obrir el camí a convertir-se en *alfabetitzadora* de tota la societat en els nous llenguatges i escriptures audiovisuals digitals que formen part de la complexitat cultural específica d'avui. Es tracta d'una resocialització a partir de les noves maneres de saber a les quals es troben associats els nous mapes mentals, professionals i laborals, i també a les noves sensibilitats i els nous estils de vida. Per aquí passa aleshores una mediació decisiva que la televisió pot exercir: la conversa entre generacions a través de la qual podrien dialogar l'empatia dels més joves amb les tecnologies de la informació i la reticència/resistència que amb aquestes tecnologies manté encara una gran quantitat dels adults. La democratització de nous sabers i nous llenguatges anirà aleshores de la mà del reconeixement de la creativitat especial dels joves per dissenyar i produir televisió. Arrencant la joventut de les imatges negatives que d'aquest sector de població fa la nostra societat desconcertada i temerosa, la televisió local pot oferir als joves l'ocasió per retrobar-se creativament amb la seva societat.

Referències

- APPADURAI, A. *La modernidad desbordada. Dimensiones culturales de la globalización*. Buenos Aires: Trilce / F. C. E., 2001.
- BAUMAN, Z. *La globalización. Consecuencias humanas*. Buenos Aires: F. C. E., 1999.
- BELL, D. *Industria cultural y sociedad de masas*. Caracas: Monte Ávila, 1969.
- BELL, D. *Las contradicciones culturales del capitalismo*. Madrid: Alianza, 1977.
- BENJAMIN, W. *Discursos interrumpidos, vol I*. Madrid: Taurus 1982.
- CASTELLS, M. *La era de la información, vol. 2*. Madrid: Alianza, 1999.
- DE CERTEAU, M. *L'invention du quotidien, 2: arts de vivre*. París: U. G. E., 1980.
- DELGADO, E. "Cultura, territorio y globalización". A: *Cultura y región*. Bogotá: CES, 2000.
- ECO, U. "TV, la transparence perdue". A: *La guerre du faux*. París: Grasset, 1983.
- FOUCAULT, M. "Espacios otros". A: *Versión*, n. 9. Mèxic: Universidad Autónoma Metropolitana, 1999.
- HARVEY, D. *The condition of Postmodernity*. Cambridge: Basil Blackwell, 1989.
- IMBERT, G. *El transformismo televisivo*. Madrid: Cátedra, 2008.
- MARTIN-BARBERO, J. *De los medios a las mediaciones*. Barcelona: Gustavo Gili, 1987.
- MARTIN-BARBERO, J. "Identities: Traditions and New Communities". A: *Media Culture & Society*, vol. 24. Londres: Sage, 2002.
- MONSIVAIS, C. "El cine nacional". A: *Historia general de México*, vol. 4. Mèxic: El Colegio de México, 1976.
- SANTOS, M. *A natureza do espaço*. São Paulo: Hucitec, 1996.
- SERRES, M. *Hermes I, La communication*. París: Minuit, 1984.
- SERRES, M. *Atlas*. Madrid: Cátedra, 1995.
- SERRES, M. *Hominescence*. París: Le Pomier, 2001.
- SIMMEL, G. *Estudio sobre las formas de socialización*. Madrid: Alianza, 1977.
- TAYLOR, Ch. *Multiculturalismo. Lotte per il riconoscimento*. Milà: Feltrinelli, 1998.
- VERON, E. "El fin de la historia de un mueble". A: CARLON, M.; SCOLARI, C. A. *El fin de los medios masivos*. Buenos Aires: La Crujía, 2009.
- WILLIAMS, R. *Television, Technologie and Cultural Form*. Londres: Routledge, 1994.